

ORDU'DA OSMANLI CAMİLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Ali BAŞ**

Ordu ve çevresinin müslüman Türklerin eline ne zaman geçtiği sorusu hâlâ tartışılmakla birlikte, şehrin iç kesimlerinin uzun süre Danişmendoğulları Beyliğinin sınırları içerisinde kaldığı bilinmektedir. Bahaeddin Yediyıldız "Ordu ve Yöresi Canik bölgesindeki hıristiyanlara karşı Türk hudutlarının korunması ve bölgenin fethi gayesiyle, Selçuklular tarafından sınır boylarına yerleştirilmiş olan Oğuzların bir kolu Çepniler tarafından Türkleştirilmiştir" (1) demektedir. Yine aynı yazar Anadolu Selçuklu Devletinin yıkılmasıyla birlikte, bu bölgede, Bayram Oğlu Hacı Emir İbrahim adlı bir Türkmen beyi tarafından yeni bir beylik kurulmuştur (2) demekle birlikte, Faruk Sümer bu beyliğin Bayram Bey'in idaresinde kurulmuş olabileceğini (3) ifade eder. Beyliğin yıkılışı hakkında da Bahaeddin Yediyıldız, bu beyliğin Osmanlı fethine kadar devam ettiğini belirtmekte (4), Faruk Sümer ise beyliğin 15. yüzyıl başlarında kuvvetli olmasına rağmen, yıkılışı hakkında kesin bilgiye sahip olunamadığından, hatta kuvvetli tahminde bulunulamıyacağından söz eder (5). Fakat Ordu ve çevresinin, Trabzon'nun fethiyle birlikte Osmanlı toprakları içerisinde kaldığını söylemek mümkün görünmektedir.

Kaynaklarda şehirde birçok yapıdan söz edilmekle birlikte (6), bunların çok azı günümüze kadar ulaşabilmiştir. Araştırmalarımız sırasında, konumuzla ilgili olarak günümüze kadar ulaşabilen üç eser tesbit edebildik ve bunları kronolojik sıraya göre değerlendirdik.

ATİK İBRAHİM PAŞA CAMİİ

Cami, Selimiye mahallesinde, Kapalı çarşı civarında bulunmaktadır.

Günümüze kadar sağlam olarak ulaşabilen eserin kuzey tarafına son senelerde betonarme soncemaat mahalli ilave edilmiştir (Resim 1, Çizim 1). Beden duvarları tamamen kesme taş ile inşa edilen caminin, biri kuzey, diğeri de doğu cephede olmak üzere iki girişi mevcuttur. Cepheler altlı üstlü pencerelerle hareketlendirilmiş, bunlardan alttakiler büyük, üsttekiler ise küçük tutulmuştur. Çerçevesi kesme taşla

oluşturulan sivri kemerli pencerelerin kilit taşlarında ve aynı zamanda üst pencerelerin eşik köşelerinde işlenmeden bırakılan palmet şekilli süslemeler bulunur.

Altta üç, üstte ise dört adet pencerenin bulunduğu doğu cephenin kuzey köşesine yakın yerde barok karakterli giriş yer alır. Güney cephede altta ve üstte dörder pencere vardır. Yapının köşelerine, çatıya kadar yükselen ve dışarıya doğru çok az çıkıntı yapan plasterler yerleştirilmiş, bunların alt kısımları kaide şekline dönüştürülerek, doğu ve güney taraftakilerin kaideleri dış sırasını hatırlatan motiflerle bezenmiştir.

Doğu cephedeki girişin önünde üç yönlü ve dört basamaklı bir merdiven bulunur. Basit bir kompozisyon anlayışıyla düzenlenen giriş, cepheden öne taşırılmamış, elemanlar beden duvarı içerisine çekilerek verilmiştir (Resim 2). Girişin genel kompozisyon şeması kaideli ve başlıklı sütunlar ile, bu sütunların üzerine oturtulan kemerlerden oluşur. Farklı bir anlayışla düzenlenen sütun kaideleri iki kademeli olup, antik dönem sütun kaidelerini hatırlatan bu kompozisyonda, alttaki kaideler daha büyük tutulmuştur. Kaideler çeşitli profil ve silmelerle hareketlendirilmiş, sütun başlıkları ise dilimlendirilerek, her bir dilim içerisine laleyi hatırlatan motifler yerleştirilmiştir. Üst kısımları ise dış sırası şeklinde verilmiştir. Başlıklar üzerine oturtulan kemerler de yine barok karakterlidir. Giriş boşluğunun kemeri ise yuvarlak formlu olup, profillerle süslenmiştir. Kilit taşına kabartma olarak palmet motifi işlenmiş, bunun üst kısmına ise yapının inşa kitabesi yerleştirilmiştir.

Caminin ana girişi kuzey tarafta ve tam mihrap aksında bulunur. Bu cephenin ön kısmına son senelerde betonarme olarak son cemaat mahalli inşa edilmiştir. Süsleme ve detaylarda tamamen antik özellik gösteren girişte, en altta profil ve silmelerle şekillendirilmiş olan oturma, bunun üzerinde ikişer adet kaide ve daha sonra da başlıklı sütunlar bulunur (Resim 3). Buradaki kaideler de doğu giriştekiler gibi düzenlenmiş, yalnız sütun ve başlık formlarında değişik motiflere yer verilmiştir. Alt kısmı bilezikle hareketlendirilen ve tamamen yivli olarak düzenlenen sütunlarda kaideye yakın bölümlerdeki yivler farklı karakterdedir. Antik karakterli başlıkların üzerine oturtulan baştaban şeklindeki eleman da yine süslenmiş, alttaki yatay firizde bitkisel motifler, üstte ise inci dizisine yer verilmiştir. Baştabanın, dikey olarak panolara ayrılan cephesinde, ortadaki pano daha büyük olup boş bırakılmış, yanlardakiler ise simetrik olarak düzenlenmiştir. Köşelerde mukarnas karakterli süsleme, ortada gülbezek, yanda ise kenger yaprağı görülür.

Girişteki iki sütun arasına ince uzun birer adet pencere açılmış, yuvarlak kemerlerinin üst kısımlarına ise birer adet rozet yerleştirilmiştir. Girişin söveleri altta dilimlenmiş, kemeri ise profil ve silmelerle şekillendirilmiştir. Kemer köşeliklerinde birer adet dal motifi, kilit taşında ise yine bitkisel karakterde ve oldukça plastik tutulan bir motif bulunur. Kemerin üst kısmı ile başlıklar arasında kalan alanlarda da yine bitkisel motifler yer alır.

Dikdörtgen bir plan şeması gösteren harimin kuzey tarafında kadınlar mahfili bulunur. son cemaat mahallinden betonarme bir merdivenle ulaşılan ve ahşap malzeme ile inşa edilen kadınlar mahfilinin ortasında, öne doğru çıkıntı yapan müezzin mahfili vardır.

Güney duvarın ortasında bulunan ve kuzeydeki girişte olduğu gibi plastik motiflerle süslenen mihrap 20. yüzyıl başlarına aittir (7). Caminin orijinal mihrabı ise 20. yüzyıl başlarındaki tamir sırasında sökülmüş ve bir süre atıl vaziyette cami çevresinde kalmışsa da, sonradan 1945 yılında inşa edilen Selimiye Camisine monte edilmiştir (8). Günümüzde Atik İbrahim Paşa Camisinde bulunan Barok karakterli mihraba göre daha klasik özellikler taşıyan orijinal mihrap, basit bir kompozisyon anlayışı ile düzenlenmiş, fakat hemen hemen bütün bordür ve silmelerde süslemeye yer verilmiştir. Dikdörtgen formu mihrabın üzeri son senelerde değişik renklerdeki yağlı boya ile boyanmıştır (Çizim 2, Resim 4).

Mihrapta, kenardaki ilk bordür haricindeki hiçbir eleman, nişi üç yönden çevrelemez. Atıgen çerçeveler içerisinde, altı dilimli kabartma gülbezek motifleri bulunan bu ilk bordürden sonra mihrabın en süslü bölümü gelir. Bu bölümde, farklı özellikte yapılan bitkisel karakterli motifler ile, üst kısımda buna ilave olarak lale motifleri de bulunur. Bu bordürden sonra ise üçgenli bir kuşak ile, mukarnaslı bir başka kuşak gelir. Nişin yan taraflarında zikzak şeklinde süslenen sütunceler yer alır. Nişin alt kısmı kafes şeklinde düzenlenmiş, mukarnaslı kavsaranın altında ise revağı hatırlatan kompozisyona yer verilmiştir. Üst kısımda alem şekilli ve ortadaki daha büyük verilen üç adet motif bulunur.

Günümüzde camide bulunan ve orijinale göre daha plastik özellikler gösteren mihrabın diğerinden farklı olarak taç kısmı bulunur. Kenarlarda sütuncelerle başlayan süslemeler, farklı genişlikteki bordürlerde yer almakta ve her bordürde değişik motifler görülmektedir. Mihraptaki hiç bir eleman nişi üç yönden çevrelemez (Çizim 3, Resim 5).

Kenardaki sütunceler ortada süslü bir bilezikle ikiye bölünmüş ve antik etkili birer başlıkla son bulmuştur. Kenarlardaki bu sütunceler ile, nişin etrafındaki sütuncelere kadar olan bölüm silmelerle dikey karakterde üç bordüre ayrılmıştır. İlk bordürde, yarım gülbezek motiflerinin üzerine, yine kabartma olarak beş dilimli gülbezek motifleri yerleştirilmiş, ikinci bordürde ise dilimli kemerler içerisinden geçirilen ve uçları bitkisel karakterli elemanlarla nihayetlenen yay şeklindeki motiflerle süslemeye gidilerek, bunların aralarında kenger yaprağı motiflerine de yer verilmiştir.

Üçüncü bordür diğerlerinden daha geniş olup, buradaki süslemenin esasını da eliptik kartuşlar içerisinde, yine eliptik olarak verilen gülbezek motifi oluşturur. Ayrıca kenger yaprağı motifleri burada da görülmektedir. Nişin kenarlarında, antik etkili başlıklara sahip olan sütunceler bulunur. Nişin alt kısmı yüzeysel olarak dilimlenmiş, kavsara ise kabartma elemanlarla süslenmiştir.

Köşeliklerdeki kabartma olarak verilen motifler bordürdekilerden farklı özellikte, girift halde yapılmıştır. Üçgen alınlıkla, bu bölüm arasında meander, üçgen gibi motiflerle oluşturulan firizler görülür. Kenarları süslenerek verilen üçgen alınlığın ortasında süslü bir çerçeve, çerçevenin içerisinde ise yazı yer alır. Alınlığın diğer kısımları kıvrık dal motifleriyle süslenmiş, kenarları basamak şekline getirilerek, buralara bitkisel karakterli elemanlar yerleştirilerek taçlandırılmıştır.

Ahşap minber çok sade olup, üzeri tamamen yağlı boya ile boyanmıştır.

Harimin üzeri düz tavan şeklinde örtülmüştür. Yalnız üst örtüyü destekleyen dört adet ahşap direğin arasında kalan bölümde küçük bir bağdadi kubbe mevcuttur. Direkler arasındaki girişlerin üzeri tahta ile kaplanmış, buralara ahşaptan çakma tekniğinde süsleme elemanları yerleştirilmiştir. Ortada baklava dilimi motifi, kenarlarda ise dilimli ahşap çıtalar bulunur. kubbenin oturtulduğu kare çerçevenin köşelerinde ise yine ahşaptan çakma tekniğinde yapılmış yelpaze motifleri görülür (Resim 6).

Tamamen kesme taştan yapılan iki şerefeli minare, yapının kuzeybatı köşesine bitişik olarak yükselir (Resim 7). Oldukça yükse tutulan dikdörtgen prizma şekilli kaidenin köşeleri plasterlerle hareketlendirilmiş, üst kısımları ise profil ve silmelerle şekillendirilmiştir. Pabuç kısmı daire, gövde ise silindirik formudur. Gövdenin alt ve üst kısımlarında bilezik bulunur. Şerefe altları ve korkulukları süslenmiştir. Şerefe altlarında, alt kısımda kenger yaprağı, ortada gülbezek üstte ise inci dizisi motiflerine yer verilmiş, korkuluklara da yine gülbezek motifleri işlenmiştir (Resim 8).

üzeri dışarıdan dört yönlü kırma çatı ile örtülüdür.

Doğu cephedeki girişin alınlığında bulunan ve Osmanlı Türkçesi ile yazılan kitabe şöyledir:

*Tayyar Mahmut Paşa'ya ger muin oldu Hüda her zaman
Fukara duasına mazhar oldu Sultan Selim Han
iki âlemde mededin olsun âlâ ve ömrün ulâ
Himem-i devlet bu camii şerifi müceddet eyledi bina ve ihya
A'na Canik Muhassal vekili ser-bevvab-ı dergahı âli Ali Ağa
Ba avni bari nev inşanın oldu Ali Ağa kaili
Hacı Mustafa Zade Salih Ağa eddallu alel-hayr
Şermi tarihe eyledi mübaderet mamur olan dünya ve ahiret
Her kim teşrûf edüp ger okur ise bu ebyatı
Noksan değil belki me'mulden ziyade eder inamatı 1216 (9)*

Kitabeye göre cami Canik tahsildarı ve aynı zamanda sarayın baş kapıcı vekili Ali Ağa tarafından 1216 (1801/2) yılında yeniden inşa ettirilmiştir. Halk arasında daha çok Orta Camii olarak adlandırılan eserin bulunduğu yörede Atik İbrahim Paşa tarafından yaptırılan bir caminin mevcut olduğu, tahrip olan bu caminin yerine yeni cami inşa edildikten sonra yapının aynı isimle anıldığı söylenmektedir.

HAMİDİYE CAMİİ

Cami, Saray mahallesinde, hükümet caddesinin hemen sağında bulunmaktadır.

Karaye yakın bir plan şeması gösteren eser içten ve dıştan tamamen sıvalıdır. Bu nedenle beden duvarlarında kullanılan malzemeler hakkında bir şey söylemek zordur. Yalnız Sıtkı Çebi eseri "taş kargir, ahşap tavanlı, dört satırlı çatısı bulunan ufak bir yapıdır" şeklinde tanımlamaktadır (10). Bahsedilen taşın şekli hakkında bilgi mevcut değildir. Yalnız duvarların üst kısmında kesme taş ile oluşturulan saçak görülür (Çizim 4, Resim 9).

Caminin kuzey ve güney cephelerinde altlı üstlü ikişer, doğu ve batı cephelerinde ise altlı üstlü üçer pencere mevcuttur. Alt pencereler üsttekilere göre daha büyük olup, kuzey cephe haricindekiler içten ve dıştan basık kemerli, kuzey cephedekiler ise dıştan düz lentolu, içten basık kemerlidir. Profil ve şilmelerle şekillendirilen saçakta taş kullanılmıştır.

Camiye giriş kuzey cephe ortasından sağlanmıştır. Girişin ön kısmında, iki sütunun birbirine ve beden duvarlarına kemerlerle bağlanmasıyla oluşturulan sundurma bulunur. Girişin lentosu dilimlenmiştir. Lentonun ortasındaki dilimlenme daha yüksek tutulmuş ve bunun hemen üst kısmına, taşa kabartma olarak yazılan üç satırlık bir kitabe yerleştirilmiştir (Resim 10). Lento ile kitabe zamanla çatlamış, böylece iki parçalı hale dönüşmüştür.

Harimin kuzey tarafında ahşaptan inşa edilen kadınlar mahfili bulunur. Ortada iki ahşap direk, yanlarda ise beden duvarlarına istinad ettirilen ahşap kirişler üzerine tahta çakılarak oluşturulan mahfilin ortasında, öne doğru çıkıntı yapan müezzin mahfili vardır.

İçten de tamamen sıvalı olan ve oldukça sade bir işçilik gösteren harimde, en belirgin elemanlar mihrap ile düz ahşap tavan ortasında bulunan ve Atik İbrahim Paşa Camisindeki gibi düzenlenen bağdadi kubbedir.

Taş ile inşa edilen ve basit silme ve profillerden oluşan süslemeye sahip olan mihrap, incelenen örnekler arasında en basit olanıdır. Burada da yine diğerlerinde olduğu gibi taşın üzeri yağlı boya ile boyanmıştır (Resim 11).

Mihrabın köşelerinde plaster şekilli bölümler bulunur. Kavsaranın alt kısmından geçen profilli bir kuşak, mihrap yüzeyini yatay olarak bölmektedir. Kavsaranın kemeri bir büyük, bir küçük kesme taşla örülmüş, iç kısmına ise yatay karakterde düzenlenmiş olan ve dış sırasını hatırlatan motifler yerleştirilmiştir. Kenarlardaki plasterler, profilli kuşaktan sonra da devam etmekte ve üst kısımda birer başlıkla nihayetlenmektedir. İki başlık arasında dikey olarak verilen dikdörtgen şekilli parçalardan oluşan bir kuşak, üst kısımda ise dış sırasını hatırlatır bir firiz ile profilli saçak görülür.

Ahşap minberi oldukça sade olup, üzeri yağlı boya ile boyanmıştır.

Düz ahşap tavan ortasında bulunan bağdadi kubbe, kare çerçeve içine alınmış ve kubbenin etrafı dilimlenmiştir. Çerçevenin köşelerinde ise yelpaze şekili süslemeler bulunur (Resim 12).

Bugün biri sundurmanın üzerinde yükselen, diğer de kuzeybatı köşede bulunan iki minaresi mevcuttur. Bunlardan sundurmanın üzerinde yükseleni orijinal olup, diğeri 1959 yılında inşa edilmiştir. Orijinal minareye çıkış kadınlar mahfiline açılan kapıdan sağlanmaktadır. Minare incelediğimiz diğer örneklerle göre hem kısa hem de daha sadedir. 1959 yılında inşa edilen minare sebebiyle, batı duvarın kuzey tarafında yer alan alt ve üst pencelere iptal edilmiştir. Üzeri dışarıdan dört yönlü kırma çatı ile örtülmüştür.

Girişin üzerinde bulunan ve Osmanlı Türkçesiyle yazılan inşa kitabesi şöyledir:

*Rıza Efendi zamanı Mahmut Bey otuz yıl evvel koymuştu temeli
Yaptı kaim makam Cordan Zade Lazistani Mir Mehmet Ali
Başkeser tarihe cihan Tıflı Zehi ibadethane pek münceli
sene 1307 (11)*

Kitabeye göre caminin inşası bitiş tarihinden otuz yıl önce Mahmut Bey zamanında Rıza Efendi adında biri tarafından başlatılmış Cordanzedeler'den kaymakam Mir Mehmet Ali tarafından 1307 (1889/90) yılında bitirilmiştir. Kitabenin metni Ordulu şair Tıflı (Hasan Tahsin Tıflı) tarafından (1849-1907) yazılmıştır. Esere Hamidiye Camii denmesinin sebebi Sultan II. Abdülhamit zamanında inşa edilmesinden kaynaklanmış olmalıdır.

AZİZİYE CAMİİ

Cami, Şarkıye mahallesinde, 19 Eylül Meydanının yakınında bulunmaktadır.

Günümüze kadar sağlam olarak ulaşabilen eserin inşasında genelde kaba

yonu ve moloz taş kullanılmış, köşelerde, saçakta, kapı ve pencere çerçevelerinde ise kesme taş a yer verilmiştir (Çizim 5, Resim 13). Doğu ve batı cephelerdeki birer kapı ile inilen ve yarım bodrum kat şeklinde düzenlenen kısım da günümüzde ibadet mekanı olarak kullanılmaktadır. Buraya ayrıca üst kattan da bir merdivenle inilir. Dışardan üst kata çıkış merdivenlerinin sahanlıklarının altına gelecek şekilde, kuzey ve batı taraflarda dükkanlar bulunur. Alt kat pencereleri dikdörtgen formlu olup, üst kat pencerelerinden farklı ve küçük tutulmuştur (Resim 14).

Üst katın doğu cephesinde beş, batı cephesinde üç, güney cephesinde iki pencere mevcuttur. Kuzey cephede ise altlı üstlü ikişer pencere bulunur. Yalnız doğu cephesinin kuzey tarafında altlı üstlü pencere sistemi uygulanmış, bunlardan alttaki düz lentolu, üstteki ise basık kemerli olarak düzenlenmiştir. Kuzey cephe-deki, daha büyük olan alt pencereler dıştan düz lentolu, içten ise basık kemerlidir. Üst pencereler de yine basık kemerli olarak yapılmıştır.

Doğu ve batı taraflardan başlayan birer merdivenle çıkılan kuzeydeki sahanlığın bir bölümü son senelerde camikanla kapılarak, soncemaat mahalline dönüştürülmüştür. Harime, biri kuzey, diğeri de batı cephede bulunan iki kapıdan girilir. Basık kemerli olan kuzeydeki girişin sövelerinde büyük blok taşlar kullanılmış, sövelerin yan taraflarında bulunan plaster şekilli dikdörtgen formlu çıkıntıların alt kısımları kaideli, üst kısımları ise başlıklı olarak düzenlenmiştir (Resim 15). Başlıkların üst seviyelerinde yer alan ve dış sırası şeklinde verilen bir kuşak, iki başlık arasında da devam eder. Kemer ve söveler profil ve silmelerle hareketlendirilmiş, kemerin kilit taşına ise kabartma olarak bitkisel karakterli bir süsleme yerleştirilmiştir. Girişin üzerinde üç satırlık bir kitabe bulunur. Kitabeyi, öndeki camikanlı kısmın üst örtüsünden yukarıda kaldığından yakından görmek mümkün olamamıştır. Yalnız sıtkı Çebi eserinde kitabeye yer vermiştir.

Yine bir merdivenle ulaşılan batıdaki giriş boşluğunun yan taraflarında kaideli sütunceler vardır (Resim 16). Alt kısımdaki profilli ve dikdörtgen prizma şekilli kaidenin üzerinde, dilimli ve barok karakterli olan armudi formlu ikinci bir kaide bulunur. Kaidenin üst kısmı profillendirilmiş, daha sonra ise silindirik formlu sütunce bunun üzerine yerleştirilmiştir. Girişin yuvarlak kemeri, sövelerin üzerindeki başlıklara oturtulmuştur.

Dikdörtgen planlı harimin düz ahşap tavan örtüsü direk olarak beden duvarlarına oturur. Harimin kuzey tarafındaki U şeklinde bir düzenleme gösteren kadınlar mahfili, iki uçtakiler kalın olmak üzere on adet ahşap direk tarafından desteklenmiştir. Mahfilin ortasında ise öne doğru çıkıntı yapan müezzin mahfili bulunur.

Aziziye Camisinde de harimde dikkat çeken en önemli bölüm mihraptır. Taş ile inşa edilen ve üzeri son senelerde yağlı boya ile boyanan mihraptaki süslemelerin çoğunu silme ve profiller oluşturur. Süsleme elemanlarının hepsi, ortadaki yarım daire formlu mihrap nişini çevreleyen şekilde düzenlenmiştir (Resim 17).

Mihrap nişinin kenarlarında dilimli bir süsleme kuşağı bulunmakta, daha sonra silme ve profillerden oluşan kuşaklar sıralanmaktadır. Kenarlarda ise kaide ve başlıklı birer adet sütunce yer alır. İki başlık arasında profilli bir kuşak, bu kuşağın altında dış sırasını hatırlatan firiz bulunur. Bu bölümden sonra, yine benzeri profilli bir kuşak ve başlıklarla oluşan alanda, dar kısımları yuvarlaklaştırılmış olan iki pano bulunur. Üstte ise dilimlenerek verilen taç kısmı yer alır.

Bir köprüyü hatırlatan minberin tamamen boyalı olması sebebiyle, orijinal olup olmadığını söylemek zordur. Baldaken şeklinde düzenlenen köşk kısmının üzeri armudi formu bir kubbecik ile örtülmüştür.

Tek şerefeli minaresi yapının kuzeydoğu köşesinde yer alır. Tamamen kesme taş ile inşa edilen kaide kübik formu olup, oldukça yüksek tutulmuştur. Minareye çıkış, kaidenin kuzey cephesindeki yuvarlak kemerli kapıdan sağlanır. Kaidenin cepheleri yüzeysel olarak verilen sağır niş haline dönüştürülmüş, üst kısmı ise saçak şeklinde düzenlenmiştir. Silindirik gövdeli minarenin pabuç kısmı armudi formu olup, gövdenin başlangıcında bilezik bulunur. Şerefe altı ile korkuluk şebekesi bitkisel karakterli elemanlarla süslenmiş, üst kısmı ise konik bir külahla son bulmuştur.

Üzeri dışarıdan dört yönlü kırma çatı ile örtülmüştür.

Yapının kitabesi kuzeydeki girişin üst kısmında bulunmaktadır. Daha önce de belirtildiğimiz gibi, kitabeyi yakından incelemek mümkün olamamıştır. Yalnız Sıtkı Çebi kitabenin metnini eserinde yayınlamıştır. Osmanlı Türkçesiyle yazılan üç satır ve altı mısralık kitabe şöyledir (12):

Kadızededir Hacı Hasan Ağa itti bu hayratı tecd'den bina

Hocamız hafız Mehmet nazırı himmeti mezkur olsun ruzi ceza

Bir çıkar Tıflı bu tarihi nefis yumnu hayrat lafzı kâfidir buna.

Sene 1310 Hâki

Kitabeye göre cami Kadızadelerden Hacı Hasan Ağa tarafından 1310 (1892-3) yılında yeniden inşa ettirilmiştir. Sahile yakın olan ve bu nedenle halk arasında daha çok Yalı Camii olarak bilinen Aziziye Camisinin yerinde ahşap bir caminin bulunduğu, fakat söz konusu eserin 1883 yılında meydana gelen yangın sırasında tahrip olduğu bilinmektedir (13). Büyük bir ihtimalle Sultan Abdülaziz zamanında inşa edildiğini ve bu nedenle Aziziye Camii olarak adlandırıldığını sandığımız ahşap caminin yerine bugünkü cami inşa edilince, yapı yine Aziziye Camii olarak adlandırılmıştır.

Kitabenin metni şair Tıflı'ya ait olup, ustası Hâki'dir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ordu şehir merkezinde, günümüze kadar ulaşabilen az sayıdaki Osmanlı dönemi camilerinden en erken tarihli Atik İbrahim Paşa Camisi olup, 1801-1802 tarihli dir. Diğer iki eserden Hamidiye Camisi 1889-90, Aziziye Camisi ise 1892-93 tarihli dir.

Bazı detay farklılıklarını bir tarafa bırakırsak hemen hemen benzeri plan şemasında inşa edilen üç eserde de kitabe bulunur (14). Dikdörtgen bir plan şeması gösteren bu örneklerden hiç birisinde orijinal son cemaat mahalli bulunmamaktadır. Yalnız, Atik İbrahim Paşa Camisinin kuzey tarafına son senelerde betonarme son cemaat mahalli ilâve edilmiştir. Yine her üç eserin beden duvarlarında taş kullanılmış, bunlardan Atik İbrahim Paşa Camisi tamamen kesme taş ile inşa edilirken, Aziziye Camisi'nde kaba yonu ve moloz taş görülür. Sıtkı Çebi, günümüzde tamamen sıvalı olan Hamidiye Camisi'nin taş kargir yapı olduğunu belirtmekle birlikte, taşın şekli hakkında bilgi vermez. Bu nedenle, bu konuda biz de kesin bir şey söyleyemiyoruz.

Üç örnekte de ahşapla inşa edilen kadınlar mahfili bulunmakta, alttan kaplamalı tavanla örtülen eserlerden Atik İbrahim Paşa ve Hamidiye Camilerinde küçük ölçekli birer adet bağdadi kubbe yer alır. Yine her üç eser dıştan dört yönlü kırma çatı ile örtülmüştür.

Atik İbrahim Paşa Camisinin minaresi iki, diğerlerinininki ise tek şerefelidir. Minare, Atik İbrahim Paşa ve aziziye Camilerinde kuzeybatı köşede bulunmakta, Hamidiye Camisinde ise girişin önündeki sundurmanın üzerinde yer almaktadır.

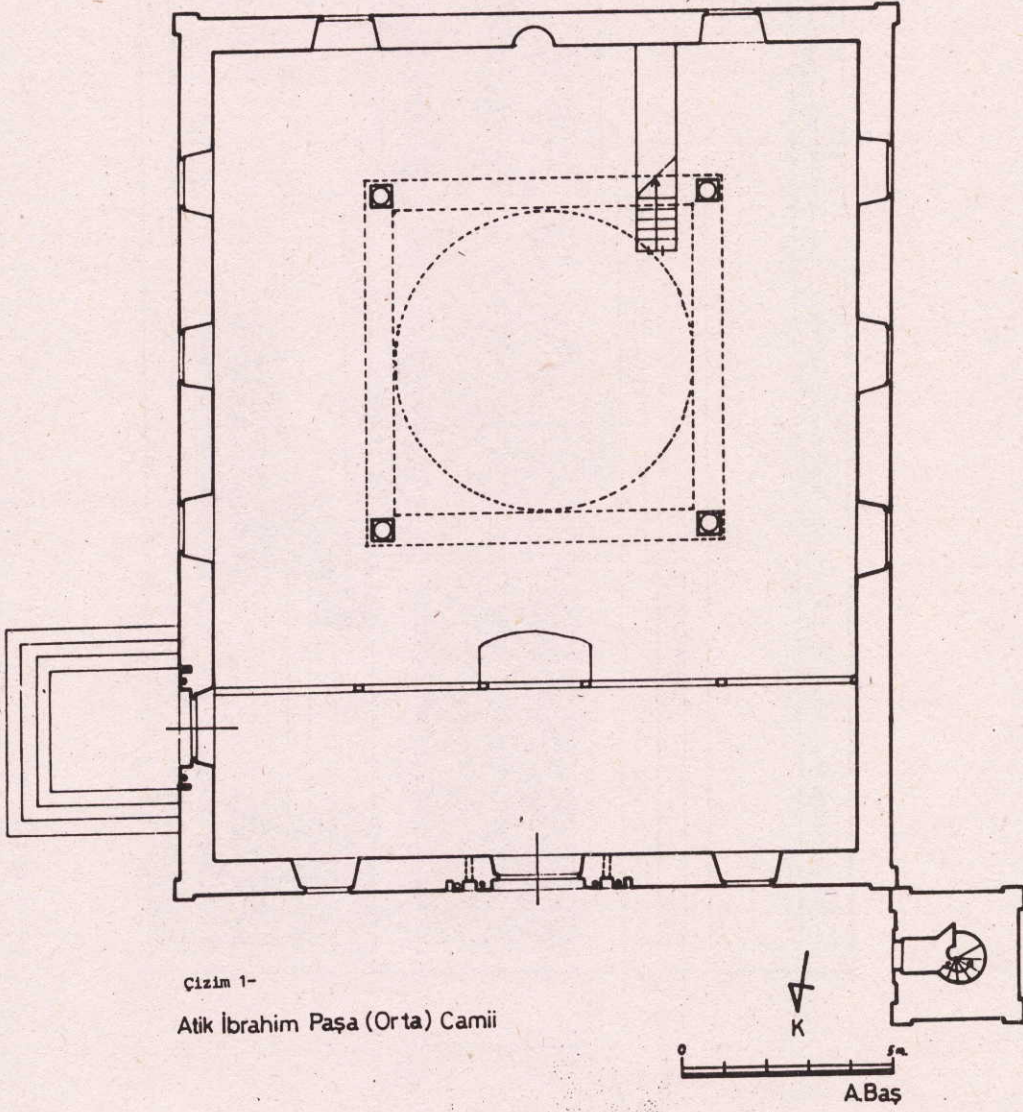
Süsleme açısından Atik İbrahim Paşa Camisi diğerlerine göre oldukça zengindir. Mihrap ve girişlerde yoğunlaşan süslemelerden Atik İbrahim Paşa Camisinde orijinal mihrabı da dahil olmak üzere genelde bitkisel motifler kullanılmış, diğerlerinde ise profil ve silmelerden oluşan elemanlara yer verilmiştir. Ayrıca, Atik İbrahim Paşa ve Aziziye Camilerinin minare şerefelerinde de yine bitkisel karakterli elemanlar bulunur.

Girişler Atik İbrahim Paşa Camisinde -özellikle kuzey girişte- oldukça fazla, Aziziye de ise daha az oranda süslenmiştir. Hamidiye Camisinde süsleme görülmez.

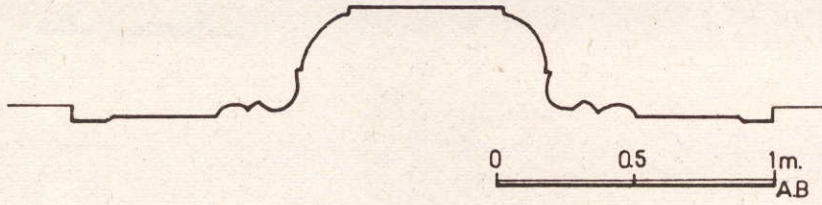
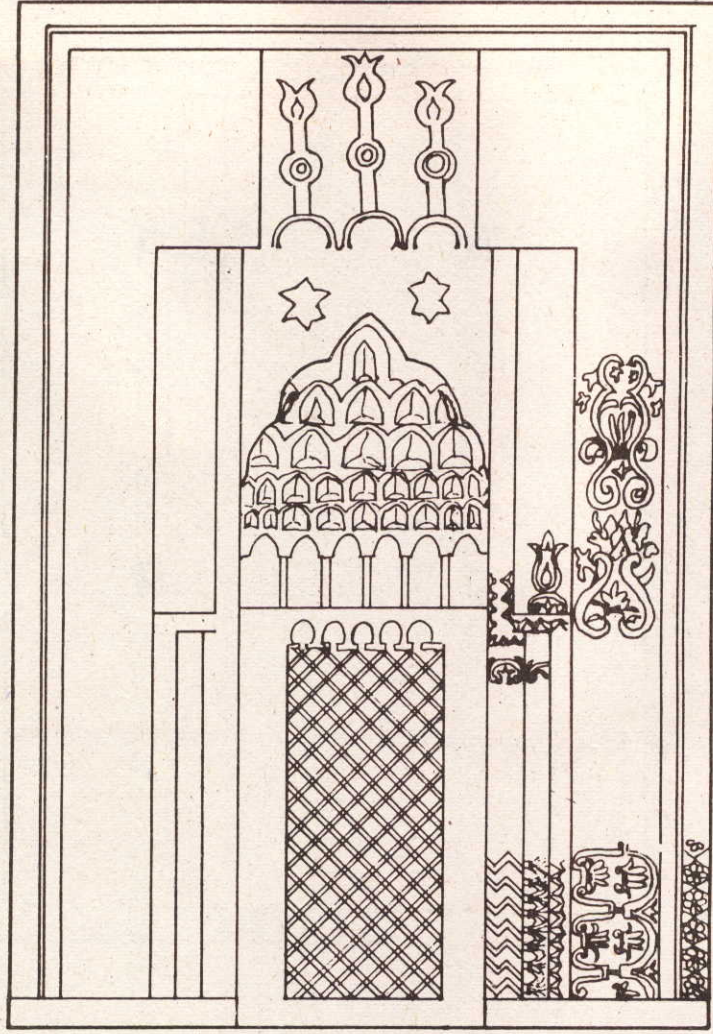
Bu üç eser dışında günümüzde mevcut olmayan, fakat kitabesi Sıtkı Çebi tarafından yayınlanan Kirazlımanı Camisi (Abdullah Reis Mescidi) Ordu'da bilinen en erken tarihli camidir (15).

DİPNOTLAR

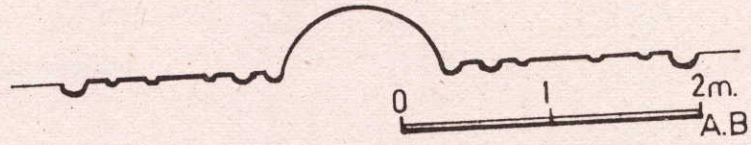
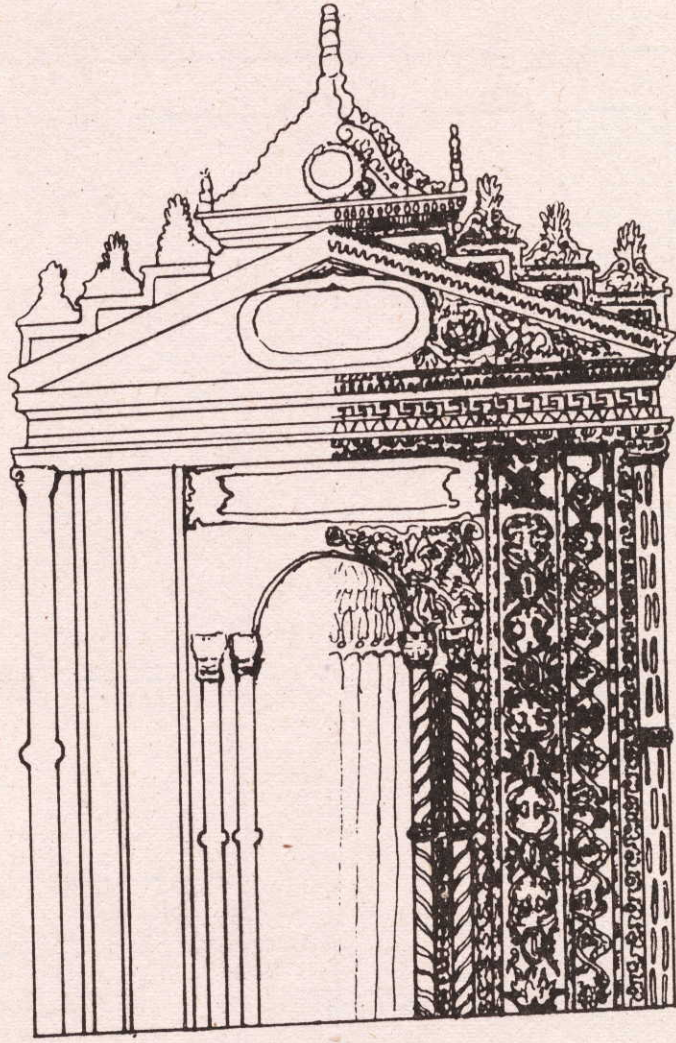
- * Bu araştırmanın yürütülmesini mali yönden destekleyen S.Ü. Araştırma Fonuna teşekkür ederim.
- ** Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.
- 1 Bahaeddin Yediyıldız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara, 1985, s. 41.
  - 2 Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s. 41.
  - 3 Faruk Sümer, Çepniler, İstanbul, 1992, s. 13.
  - 4 Bahaeddin Yediyıldız, a.g.e., s. 41.
  - 5 Faruk Sümer, a.g.e., s. 40.
  - 6 Erol Yetiştiren, Trabzon Vilayeti Sâl-namesi (H.1322-M.1904), S.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Konya, 1991, s. 44.
  - 7 Ali Baş, "Ordu'da İki Mihrap", Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Konya, 1993, s. 267.
  - 8 Sıtkı Çebi, Ordu Tarihi ve 50. Yılda Ordu Şehri, Ordu, 1973, s. 50.
  - 9 Kitabeyi okuyan Doç. Dr. Mikail Bayram'a teşekkür ederim.
  - 10 Sıtkı Çebi, a.g.e., s. 51.
  - 11 Kitabeyi okuyan Doç. Dr. Mikail Bayram'a teşekkür ederim.
  - 12 Sıtkı Çebi, a.g.e., s. 52.
  - 13 Sıtkı Çebi, a.g.e., s. 51.
  - 14 Bunlardan Atık İbrahim Paşa ve Aziziye Camilerinin kitabeleri yeniden inşa, Hamidiye Camisininki ise inşa kitabesidir.
  - 15 1198 (1783-4) tarihli bu kitabe ve cami ile ilgili olarak bkz. Sıtkı Çebi, a.g.e., s. 49-50.

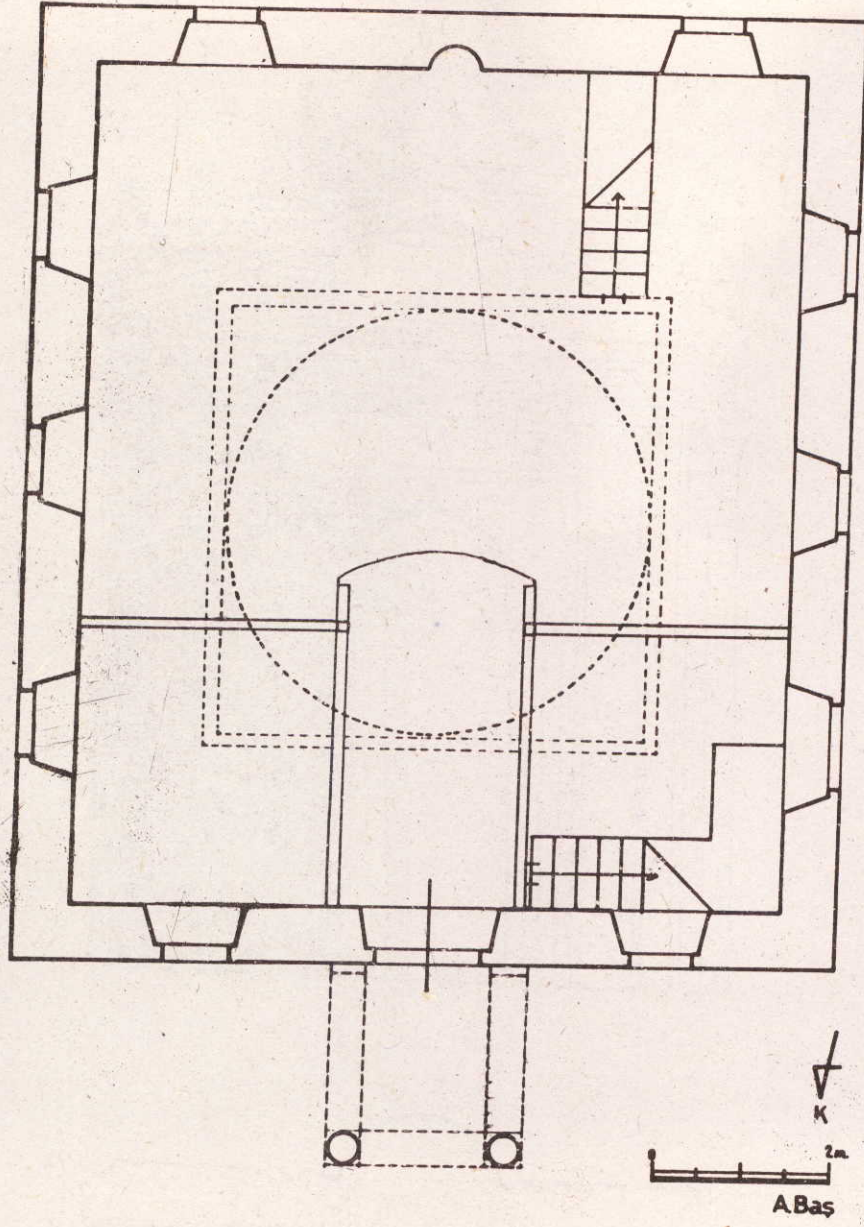
Çizim - 1 Atik İbrahim Paşa (Orta) Camii

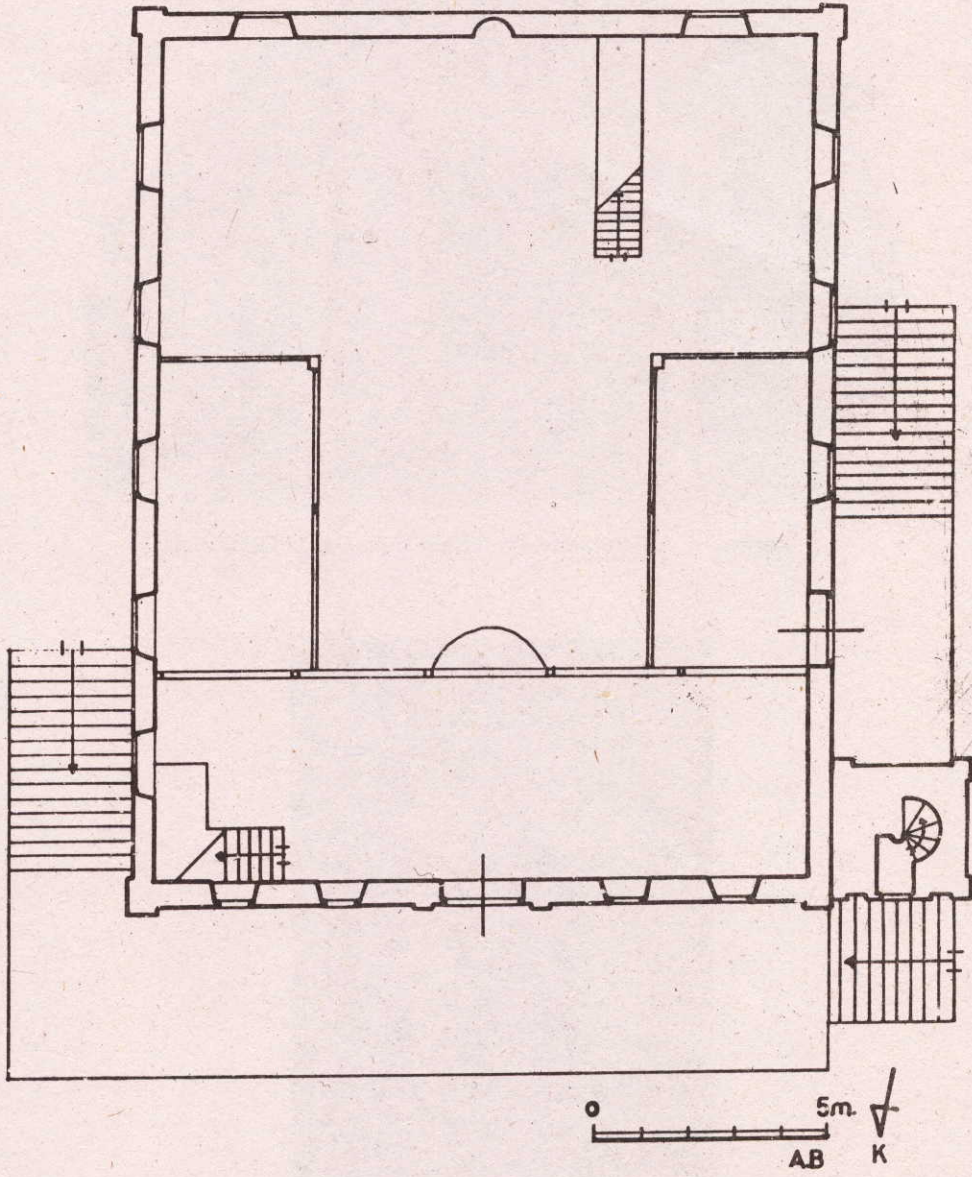
Çizim - 2 Atik İbrahim Paşa (Orta) Camisinin Orjinal Mihrabı

Çizim - 3 Atik İbrahim Paşa (Orta) Camisinin Bugünkü Mihrabı

Çizim - 4 Hamidiye (Hükümet) Camii

Çizim - 5 Aziziye (Yalı) Camii

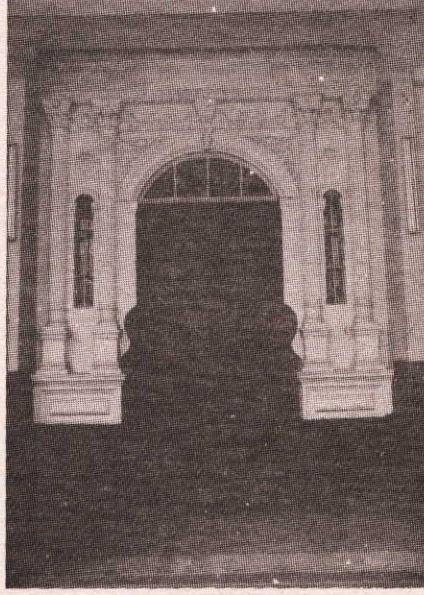

Resim - 1 Atik İbrahim Paşa Camisinin Genel Görünüşü

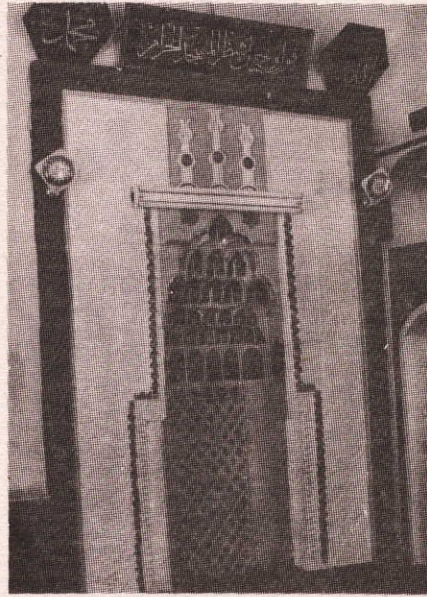

Resim - 2 Atik İbrahim Paşa Camisinin Doğu Girişi

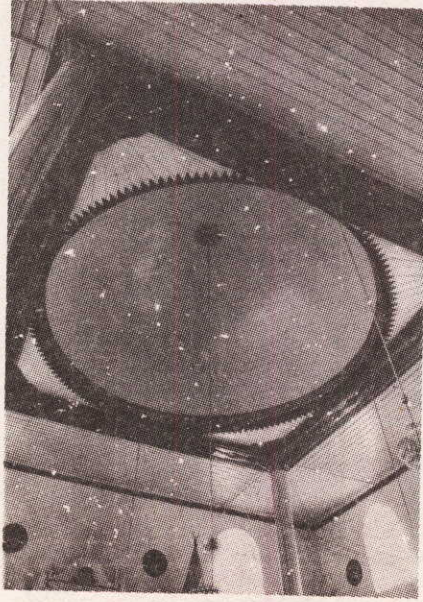
Resim - 3 Atik İbrahim Paşa Camisinin Kuzey Girişi

Resim - 4 Atik İbrahim Paşa Camisinin Orjinal Mihrabı

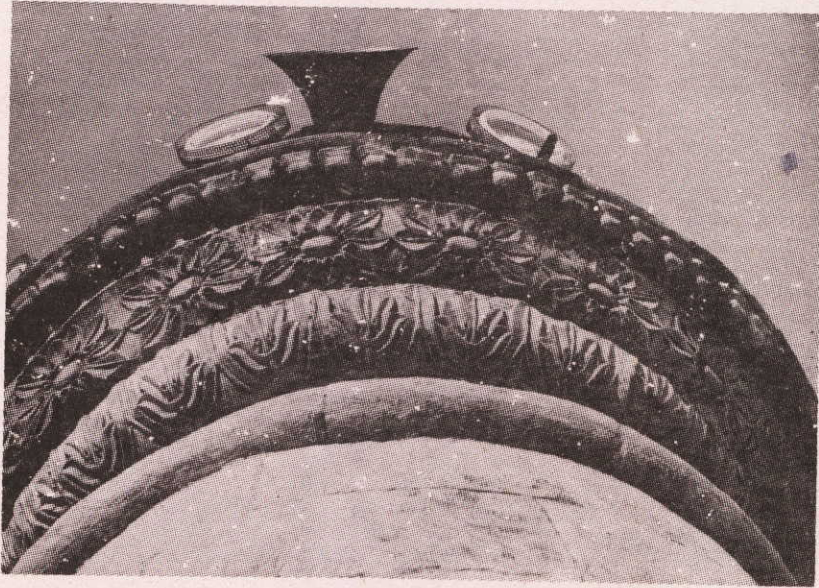
Resim - 5 Atik İbrahim Paşa Camisinin Bugünkü Mihrabı

Resim - 6 Atik İbrahim Paşa Camisinde Bağdadi Kubbe

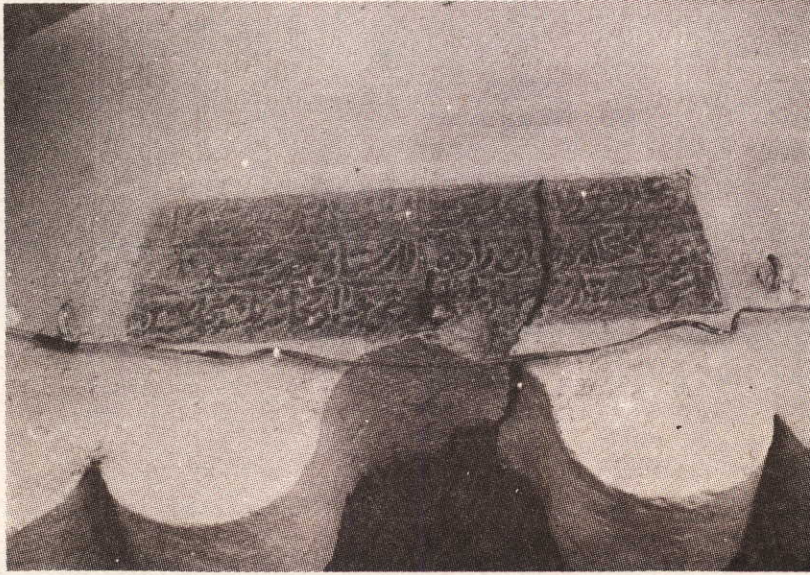
Resim - 7 Atik İbrahim Paşa Camisinin Minaresi

Resim - 8 Atik İbrahim Paşa Camisinin Şerefe Altı Süslemeleri

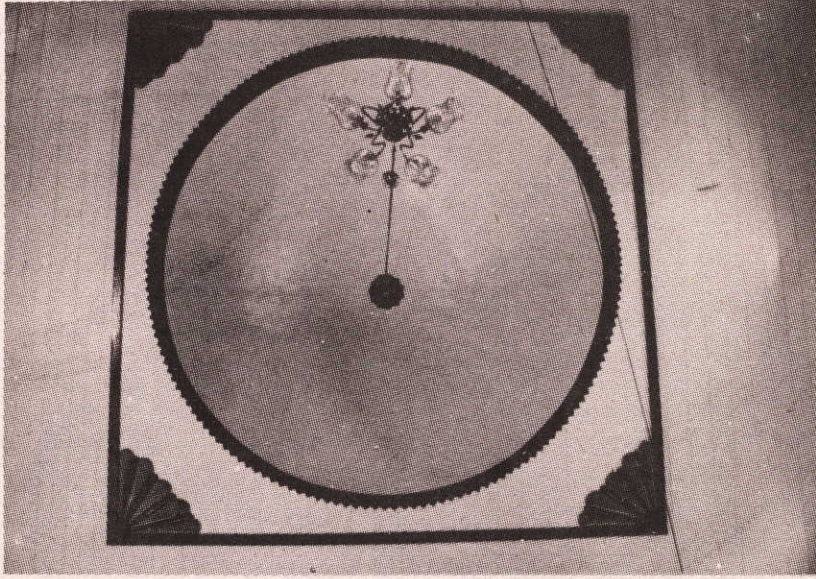
Resim - 9 Hamidiye Camisinin Genel Görünüü

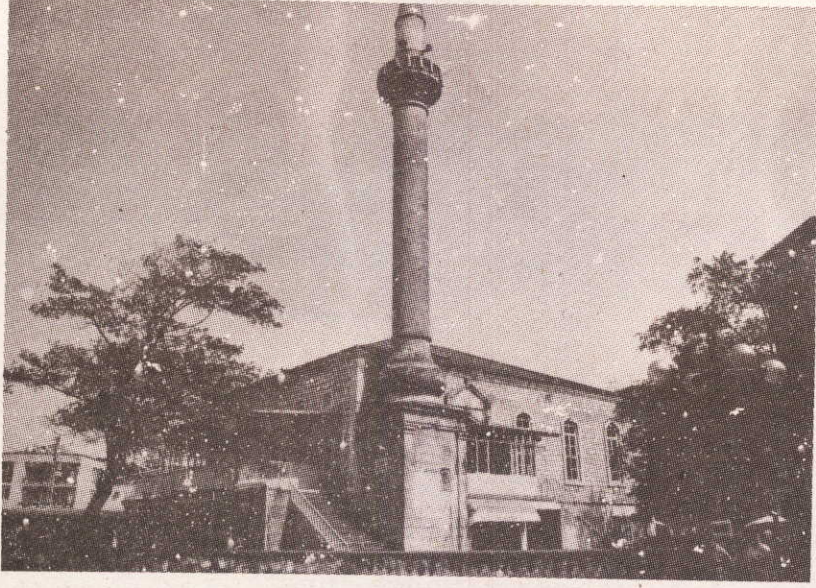
Resim - 10 Hamidiye Camisinin Kitabesi

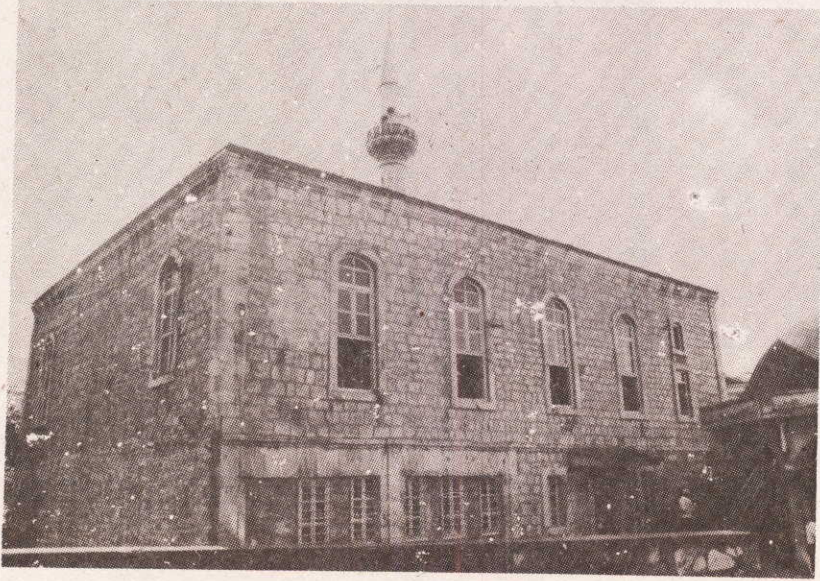
Resim - 11 Hamidiye Camisinin Mihrap ve Mimberi

Resim - 12 Hamidiye Camisinde Bağdadi Kubbe

Resim - 13 Aziziye Camisinin Genel Görünüşü

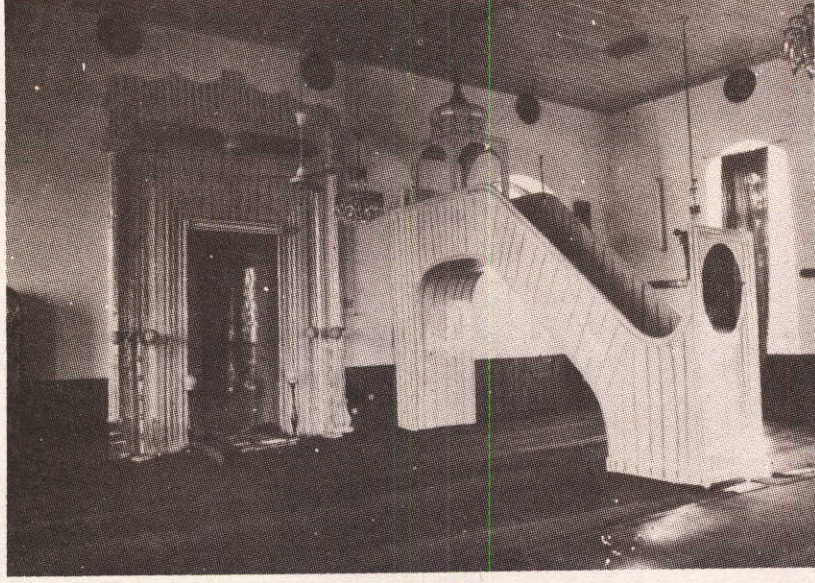
Resim - 14 Aziziye Camisinde Pencere Sistemi

Resim - 15 Aziziye Camisinin Kuzey Girişi

Resim - 16 Aziziye Camisinin Batı Girişi

Resim - 17 Aziziye Camisinin Mihrap ve Minberi